

A-SHİH-NA KELİMESİNİN ETİMOLOJİSİNE DAİR YENİ BİR FİKİR

MEHMET ÇALIŞKAN*

ÖZET

Çin kaynaklarında *A-shih-na* olarak geçen Türk hanedanı isminin anlamı hakkında çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Kimileri bu ismin Türkçe, kimileri Moğolca, kimileri ise İrani kökenli olduğunu iddia etmektedir. Biz bu çalışmamızda kelimenin etimolojisine dair yeni bir fikir öne sürmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: A-shih-na, Göktürk, Türk Kağanlığı, Sino-Turcica, Turco-Iranica

A NEW IDEA OF THE ETHYMOLOGY OF A-SHİH-NA

ABSTRACT

Various ideas have been put forward about the meaning of the Turkic dynasty name *A-shih-na* in Chinese sources. Some claim that this name is Turkish, some of them Mongolian, others of Iranian origin. In this work, we will try to put forward a new idea of the etymology of the word.

Keywords: A-shih-na, T'u-chüe, Turkic Khaganate, Sino-Turcica, Turco-Iranica

Çin kaynaklarında *A-shih-na* olarak geçen Türk hanedanı ismi, Türkiye’de bir galat-ı meşhur olarak efsanevî dişi kurdun adı olarak bilinmektedir⁵³. Hâlbuki *A-shih-na* dişi kurdun değil,

* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi, mehmetcaliskan@marun.edu.tr

53 Bu yanlışlık Türk tarih literatürüne De Guignes'nin eserinden geçmiş olmalıdır. bkz. J. de Guignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sâir Batı Tatarlarının Tarih-i Umûmîsi*, trc. Hüseyin Cahit [Yalçın], haz. Erol Kılınç, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, C. I, s. 432-433.

dişi kurdun on oğlundan birinin adıdır⁵⁴. Muhtemelen bu hataya sebep olan, Gök-Türklerin menşei ile ilgili iki farklı rivayetin birbirine karıştırılmasıdır. İkinci rivayete göre kurt neslinden gelen Na-tou-liu Şad'ın on karısı varmış ve çocukları annelerinin kabile ismini almış, *A-shih-na* da bunlardan biriymiş⁵⁵.

Türk Kağanlığı'na ait kitabelerde *A-shih-na* veya benzeri bir kelime geçmemektedir. Bu da bize kelimenin bir *eksonim* (yabancıların taktığı isim) olduğunu düşündürmektedir. Bazı araştırmacılar ise son yıllarda yapılan çalışmalarda daha önce farklı şekillerde okunan Bugut, İhe Aşete ve Karabalgasun yazıtlarında “Aşinas” kelimesinin olduğunu iddia etmiştir⁵⁶. Fakat Bugut Yazıtı'ndaki kelime daha önceki çalışmalarda Çin hükümdarının adı şeklinde okunurken, İhe Aşete yazıtında geçen kelimeyi ise Radloff, Hüseyin Namık Orkun ve bazı yeni araştırmacılar “tekeş/tekiş” okumuşlardır⁵⁷.

54 Ahmet Taşağıl, *Gök-Türkler I-II-III*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012, s. 10-11.

55 Taşağıl, s. 11-12.

56 Takashi Osawa, “A hypothesis on the etymology of the Old Turkic royal clan name Aşina/Aşinas and the transformation process in the early Abbasid period”, *Chronica*, S. 11, (2011), s. 145-153; Y. Yoshida, “Karabalgasun: II. The Inscription”, *Encyclopædia Iranica*, C. XV, s. 530-533; Osman Fikri Sertkaya, “Altay, Yenisey ve Moğolistan Yazıtları Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/3, (2014), s. 7-11.

57 W. Radloff, *Die Altürkischen Inschriften der Mongolei*, St. Petersburg 1895, s. 256-267; Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994, s. 313-319; N. Bazilhan, *Көне түрік бітіктастары мен ескерткіштері (Köne Türk Bitiktastarı Men Eskertkişteri)*, Dayk Press, Almatı 2005, s.124-125; Orçun Ünal, “İhe Ashete Yazıtı: Yeni Bir Okuma ve Anlamlandırma Denemesi”, *Bilig*, S. 73, (Bahar 2015), s. 271-294; Sertkaya, s. 7-11.

Türk Kağanlığı'nın hanedan ismi olan *A-shih-na* kelimesinin anlamı hakkında çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Kimileri bu ismin Türkçe, kimileri Moğolca, kimileri ise İranî kökenli olduğunu iddia etmektedir. Bu iddiaları şöyle sıralayabiliriz:

1) Peter A. Boodberg kelime için iki farklı etimoloji önermiştir⁵⁸. İlki Moğolca *er-çinoa* (on kurt)⁵⁹, ikincisi Türkçe (dağı) aş- fiilinden *aşın*⁶⁰. Boodberg *A-shih-te* kelimesinin aslının da aş- kökünden *aşid* olduğunu iddia etmiştir.

2) Kurakiçi Şiratori'ye göre ise kelime Türkçe eş- fiilinden türemiştir⁶¹.

3) Gumilev, *A-shih-na* kelimesindeki 阿 (A) sesini *prefix* yani ismin önüne konan bir saygı öneki, *shih-na*'yı ise Boodberg gibi *çinoa* kabul etmiştir. Böylece *A-shih-na*'nın “asil kurt” anlamına geldiği kanaatine varmıştır⁶².

58 Peter A. Boodberg, “The Language of the T'o-pa Wei”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, C. 1, S. 2, (1936), s. 182.

59 Efsaneye göre Türkler dışı kurttan doğan on çocuktan türemişlerdir. Boodberg buna atıf yapıyor olmalı.

60 Boodberg'in buradaki dayanağı ise Ergenekon Destanı olmalıdır.

61 Sergey G. Klyashtorny, “The Royal Clan of the Turks and the Problem of Early Turkic-Iranian Contacts”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 47, S. 3, (1994), s. 446; a.y., *Kadim Avrasya'nın Bozkır İmparatorlukları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 112.

62 Lev Nikolayeviç Gumilëv, *Eski Türkler*, trc. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2011, s. 36. Gumilev'in kitabına ulaşmamı sağlayan Hüseyin Topal'a teşekkür ederim.

4) Haussig'e göre Teofilakt Simokotta'nın zikrettiği *Taugast*'ta (Haussig'de *Tabgaç*) “Kara Elbiseliler” ile “Kızıl Elbiseliler” arasında geçen savaştaki “Kızıl Elbiseliler” Eftalitler, “Kara Elbiseliler” ise Türklerdir. Böylece bunun Pehlevice *axşaina* (kara renkli) kelimesine işaret olduğunu ve *A-shih-na*'nın buradan geldiğini düşünmektedir⁶³. Fakat Haussig'in hipotezi tarihî açıdan hatalıdır: Haussig, Karahanlıların da “Tabgaç Hanı” unvanı kullandığını söyleyerek *Tabgaç* kelimesinin Batı Türkistan'ı da kapsadığını, savaşın Ceyhun'un güneyinde geçtiğini, Eftalitlerin Ceyhun'un güneyinde olduğu için “Kızıl Elbiseliler” olarak adlandırıldıklarını düşünmektedir. Hâlbuki Simokotta'nın zikrettiği *Taugast*, Türkçe *Tavgaç* yani (Kuzey) Çin'dir. Çin'de Türklerde de görülen renklerin yönlere remz olmasından mütevellit kuzeyli hanedanların rengi genellikle kara, güneyli hanedanlar rengi genellikle kıızıldı⁶⁴. Burada bahsedilen savaş kuzeyli Sui'lerin güneyli Chen'i ilhakıdır⁶⁵.

5) Christopher I. Beckwith, Bizanslı tarihçi Menander'in “Türklerin en eski hükümdarlarının ismi

63 H. W. Haussig, “Byzantinische Quellen über Mittelasien in ihrer historischen Aussage”, *Prolegomena to the sources on the history of the pre-Islamic Central Asia*, ed. J. Harmatta, Budapeşte 1979, 55-57.

64 Jingyi Gao, “Official Colours of Chinese Regimes: A Panchronic Philological Study With Historical Accounts of China”, *Trames*, C. 16, S. 3, (2012), s. 270-271.

65 Henry Yule, *Cathay and the Way Thither*, The Hakluyt Society, Londra 1915, C. I, s. 29-30.

Arsilas” kaydına dayanarak kelimeyi Arslan şeklinde okumuştur⁶⁶.

6) Klyashtornyı ilk olarak kelimeyi Hotence değerli, asil anlamında *âşâna* okumuş, daha sonra Çince kayıtlarda ikinci seslinin a değil, daima i şeklinde olduğunu dikkate alarak kelimenin mavi anlamına gelen Soğdca *axşâne* - Hotence *âşşaina* - Toharca *âşna* olduğunu iddia etmiş ve Orkun yazıtlarında geçen *Kök Türk* tabirindeki *kök*'ün (gök, mavi) buna işaret olduğunu düşünmüştür⁶⁷. András Róna-Tas'a göre de kelime İranî kökenli ve mavi anlamındadır⁶⁸. Peter B. Golden da İranîlik vurgusu yapar ve kelimeni etimolojisinden de öte halkın da “belirsiz bir etnik kökeni” olduğu kanaatinde⁶⁹.

Biz kelimenin kökeni İranî dillerde aranacaksa bunun demir manasındaki *âsin* olacağı kanaatindeyiz. Modern Farsçada *âhen*

66 Christopher I. Beckwith, “On the Royal Clan of the Turks”, *The Tibet Empire in Central Asia*, Princeton University Press, Princeton 1993, s. 206-208.

67 Klyashtorny, “The Royal Clan of the Turks and the Problem of Early Turkic-Iranian Contacts”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 47, S. 3, (1994), s. 445-447; a.y., *Kadim Avrasya'nın Bozkır İmparatorlukları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2018, s. 112-115.

68 András Róna-Tas, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, trc. Nicholas Bodoczky, CEU Press, Budapeşte 1999, s. 280.

69 Peter B. Golden, *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1992, s. 117-127; a.y., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, trc. Osman Karatay, Karam, Çorum 2006, s. 136—149.

şeklini alan bu kelime Pehlevicede *âsin*⁷⁰, Sogdcada *aspin*⁷¹, Hotencede *hişşana*⁷², Partçada *âsun*⁷³ şeklindedir. *A-shih-na*'ların demirci olduğu, metbuları Juan-Juan Kağanı *A-na-ku*'nin Bumin'ı “demir işlerimde çalışan bir kölemsin” diye tahkir ettiği Çin kaynaklarınca malumdur⁷⁴. Bu sebeple bizce kelime İranî kökenli ise kara renkli, asil veya mavi anlamında olmasından ziyade demir manasını taşıması daha makuldür.

KAYNAKLAR

Bailey, H.W., *Dictionary of Khotan Saka*, Cambridge University Press, Cambridge 1979

Bazilhan, N., *Көне түрік бітіктастары мен ескерткіштері (Köne Türik Bitiktastarı Men Eskertkişteri)*, Dayk Press, Almatı 2005

Beckwith, Christopher I., “On the Royal Clan of the Turks”, *The Tibet Empire in Central Asia*, Princeton University Press, Princeton 1993, s. 206-208

Boodberg, Peter A., “The Language of the T'o-pa Wei”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, C. 1, S. 2, (1936), s. 167-185

Dihhodâ, Aliekber, *Lugatnâme*, Muessese-i İntişârât u Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân, Tahran 1377/1998, C. I

Durkin-Meisterernst, Desmond, *Dictionary Of Manichean Middle Persian & Parthian*, Brepols, Turnhout 2004

70 Aliekber Dihhodâ, *Lugatnâme*, Muessese-i İntişârât u Çâp-i Dânişgâh-i Tehrân, Tahran 1377/1998, C. I, s. 251.

71 B. Gharib, *Sogdian Dictionary*, Farhangan Publications, Tahran 1995, s. 36, 360.

72 H. W. Bailey, *Dictionary of Khotan Saka*, Cambridge University Press, Cambridge 1979, s. 486.

73 Desmond Durkin-Meisterernst, *Dictionary Of Manichean Middle Persian & Parthian*, Brepols, Turnhout 2004, s. 56.

74 Taşağıl, s. 11, 17.

Gao, Jingyi, “Official Colours of Chinese Regimes: A Panchronic Philological Study With Historical Accounts of China”, *Trames*, C. 16, S. 3, (2012), s. 237-285

Gharib, B., *Sogdian Dictionary*, Farhang Publications, Tahran 1995

Golden, Peter B., *An Introduction to the History of the Turkic Peoples*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1992

Golden, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, trc. Osman Karatay, Karam, Çorum 2006

de Guignes, J., *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sâir Batı Tatarlarının Tarih-i Umûmîsi*, trc. Hüseyin Cahit [Yalçın], haz. Erol Kılınc, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, C. I

Gumilëv, Lev Nikolayeviç, *Eski Türkler*, trc. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2011

Haussig, H. W. “Byzantinische Quellen über Mittelasien in ihrer historischen Aussage”, *Prolegomena to the sources on the history of the pre-Islamic Central Asia*, ed. J. Harmatta, Budapest 1979, 55-79

Klyashtorny, Sergey G., “The Royal Clan of the Turks and the Problem of Early Turkic-Iranian Contacts”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, C. 47, S. 3, (1994), s. 445-447

Klyashtorny, Sergey Grigoryeviç, *Kadim Avrasya'nın Bozkır İmparatorlukları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2018

Orkun, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1994

Osawa, Takashi, “A hypothesis on the etymology of the Old Turkic royal clan name Aşina/Aşinas and the transformation process in the early Abbasid period”, *Chronica*, S. 11, (2011), s. 145-153

Radloff, W., *Die Altürkischen Inschriften der Mongolei*, St. Petersburg 1895

DOĞU ARAŞTIRMALARI, SAYI 18, 2018

Róna-Tas, András, *Hungarians and Europe in the Early Middle Ages*, trc. Nicholas Bodoczky, CEU Press, Budapeşte 1999

Sertkaya, Osman Fikri, “Altay, Yenisey ve Moğolistan Yazıtları Üzerine”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, Sayı: 3/3, (2014), s. 1-13

Taşgıl, Ahmet, *Gök-Türkler I-II-III*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2012

Ünal, Orçun, “İhe Ashete Yazıtı: Yeni Bir Okuma ve Anlamlandırma Denemesi”, *Bilig*, S. 73, (Bahar 2015), s. 271-294

Yoshida, Y., “Karabalgasun: II. The Inscription”, *Encyclopædia Iranica*, C. XV, s. 530-533

Yule, Henry, *Cathay and the Way Thither*, The Hakluyt Society, Londra 1915, C. I